

FORRÓ János

A Magyar Királyi Csendőrség és a fejér vármegyei zsidó deportálás

A magyarországi zsidódeportálásnak viszonylag széles, nemzetközileg is elismert irodalma van. Azonban a deportálást helyben, – például a fejér megyei helyzetet – részleteiben is elemző írás alig jelent meg. A közelmúltban több eredeti dokumentumot találtam a levéltárakban, amelyek más értelmezést és lényegyet adhatnak e témakörben kialakult állásponthez, ezekre figyelemmel igyekeztem létrehozni tanulmányomat.

A fejér megyei zsidó deportálás témája kapcsán három kérdésre keresem a választ.

1. Hogyan került sor a Magyar Királyi Csendőrség bevonására a honi és a hozzánk menekült zsidóság deportálására?

2. Hogyan valósult meg a zsidódeportálás Magyarországon, ezen belül a II. csendőrkerületnél a zsidódeportálás a III-as műveleti zónában és konkrétan Fejér vármegyében.

3. Mikor, melyik településről, milyen módon és hová történt a kitelepítés, valamint, hová, kik és mi módon továbbították a különböző helyeken összegyűjtött embereket?

A magyar társadalmat és a közvéleményt mindig is foglalkoztatta a zsidókérdés, vagyis a magyarság és a zsidóság viszonya, amelyet SZEKFÚ Gyula a „Három Nemzedék és ami utána következik” című művében öt, a magyarságot foglalkoztató antinómiák között sorol fel. A fenti kérdést a harmadik antinómiának nevezi.¹ Hiszen éltek a zsidótörvények, a Magyar Királyság területéről már 1941-ben a Kárpátaljáról a magyar hatóságok már átadtak 10 ezer zsidójuk személyt a németeknek, akik azokat Komenyec-Podolszknál kivégezték. Többek előtt ismert volt a magyar jobboldal által a németeknek tett 1942. szeptember 25-i ajánlat is, amikor HESZLÉNYI József és HOMLOK Sándor javaslatot tettek, arra, hogy átadnak 100 ezer hontalan zsidót, „birodalmi munkaerőnek. Az 1943-as év végére már kb. 210 ezer munkaszolgálatos szolgált a Magyar Királyi Honvédségnél.

Magyarország 1944-es német megszállását követően szinte mindenki sejtette, hogy az ún. „harmadik antinómia” mielőbb megoldásra kerül, anélkül azonban, hogy arról a magyarságot megkérdezték volna. Hiszen a német megszállók a zsidódeportálást minden korábban – azaz 1938-tól Ausztria megszállásától, az annektált és elfoglalt területen rögvest, azok elfoglalása után azonnal végrehajtották a zsidóság kitelepítését, majd megsemmisítésüket. Minden esetben a megszállás után meghagyott rendvédelmi szervezetek közreműködésével tették, amely az úgynevezett „Wanseei” taktikájuk szerves része volt.

Gróf BETHLEN István a Magyar Királyság korábbi miniszterelnöke emlékiratában írja: „Magyarország megszállását követően 1944. március 19-én kezdetét vette német parancsra, de kézséggel megengedem az új kormány tagjainak saját buzgalmából is, a zsidóknak barbár üldözése, a teljes kifosztásuk, amiben az itt lévő német közegek szokásukhoz híven kézséggel, szépen közreműködtek és a zsidóknak ismeretlen helyre, német kézbe való kiszállítását”. Hazánk állami és fegyveres vezetésében² eluralkodott a németek mindenoldalú kiszolgálása, még meglévő erőforrásaink kritika nélküli német kézre játszása, más egyebek mellett különös hangsúllyal a zsidóság politikai és gazdasági „üldöztetése erősebb lendületet vett”. A jobbratulódás érzékelhető volt a Magyar Királyi Csendőrség felső vezetésében is, amikor olyan személyek kerültek előtérbe, mint vitéz HAJNÁCSKÖY Károly ezds., vagy a sváb származású vitéz FERENCZY László alezds., ORENDI Norbert alezds., vitéz nemes battányi PAKSY-KISS Tibor ezds., ENDRE László nyá. cső. őrgy., vitéz dr. TOLDY Árpád nyá. ezds., vitéz BALÁZS-PIRI Balázs ezds., stb.³

A Magyar Királyi Csendőrség az ország közbiztonságáért végzett eredményes munkája következményeként élvezte a vidéki lakosság és a mindenkori hatalom bizalmát. A német megszállás előtt szívs munkával törekedett a háborús Magyarország jó színvonalú közbiztonsági viszonyainak fenntartására, a szakmai munka újabb korszerűsítésére készült, küzdött a háborús célokra elvont erő- és eszköz elvonás ellen.⁴

Ilyen helyzetben joggal kérdezhetjük, mi az oka annak, hogy a II. világháborúban, hadműveleti területen, sőt a hátszágban egyre többször vették igénybe a csendőrséget – esküjével, szolgálati utasításával csak részben összhangban – olyan feladatokra is, amelyek nem tartoztak a csendőrség alapvető feladatai közé? Ezeket az ún. különleges igénybevételeket a kor szakmai zsargonja „karhatalmi feladatoknak” nevezte. Ugyanakkor a csendőrségi SZUT. szigorúan szabályozta a karhatalmi feladatokra történő igénybevételt. A SZUT. (Cs-1) II. rész Szolgálat 93. §-ban részletesen szabályozta a karhatalmi szolgálat lényegét, eseteit, az igénybevétel módját. A vizsgált esetben a csendőrségi karhatalmat az 536. pont szerint ún. „összpontosított karhatalmi erőt” egységes parancsnokság alatt igénybe lehetett

venni” – esetünkben a zsidó rendeletek végrehajtásának a biztosítására. Ilyen esetben a belügyminiszter, a kormánybiztosok, a vármegye fő- és alispánja is jogosult volt karhatalom igénybe vételére.⁵

Az őrzött és kísért zsidó személyek a 95. §. 536. pontja szerint fogolynak voltak minősítve, mert „a hatóságok által a csendőrség részére átadott fogoly gyanánt kísérés, vagy őrzés végett átadott egyéneket” kellett érteni. A németeket kiszolgáló hatalom a csendőrséget tehát a jogszabályban meghatározott szerint alapfeladata és szolgálati utasítása szerint vették e feladatra igénybe. Az A-15. „Szabályzat a karhatalmi szolgálat ellátására a Magyar Királyi Honvédség számára”⁶ a 2. §. Szerint a zsidódeportálás végrehajtására a kijelölt honvédségi alakulatokat is igénybe lehetett volna venni, mégpedig a honvédelmi törvény 142. §/ d pont értelmében.⁷ Ez azonban érdekes módon fel sem merült, holott jogszabályi akadály ennek nem volt.

Az 1944. évi zsidódeportálás végrehajtása csak részben volt ellentétes a vonatkozó és érvényes HM. rendelettel. Ugyanakkor erre a sajátos esetre ez a jogszabály nem vonatkozott.

Rögzítenünk kell már témánk vizsgálata elején, hogy a németek 1944 elejére már olyan „gyakorlatot szereztek a zsidók elhurcolásában” Európában, hogy Magyarország esetében a megszállást megelőzően előre megtervezték és a kivitelezés során végig a háttérben maradtak. Magyarország német megszállásakor már kész tervekkel és „gyakorlott stábbal” érkeztek és a megszállást követően azonnal hozzákezdtek a deportálás kivitelezéséhez. Ehhez azonban magyar elvárataik segítségével átállították a magyar jogrendszert, felfokozták a zsidókkal szembeni gyűlöletet, minden nap a társadalmat, a lakosságot újabb és újabb zsidókkal kapcsolatos intézkedésekkel sújtották. A zsidóellenes intézkedésekben valamennyi országos és helyi hatalmi szerv a maga sajátos eszközeivel is részt vett, sőt iparkodott néhányszor azon is túltenni. A lakosságot nemcsak a zsidók gettósításával és elhurcolásával irritálták, hanem bizonyos társadalmi rétegeknek beígérték a zsidó vagyonok bizonyos részének (például: Székesfehérvárott lakásokat, üzleteket, lakberendezési tárgyakat, stb.) újraelosztását. Mindezzel csak fokozták a zsidók számkivetettségét, az irányukban megnyilvánuló gyűlöletet. Elhurcolásukat a háborús célú kényszermunka szükségességével magyarították. Esetleges megsemmisítésükről a hatóságok zömének sem voltak ismeretei, esetleg híresztelése. Egyúttal ez azt is jelenti, hogy a zsidódeportálásban résztvevők is a későbbiekre tájékozatlanok voltak. Ezért a zsidólakosság összegyűjtésének első üteme nem feltétlenül erőszakkal történt.

A székesfehérvári csendőrkerület területén viszonylag kevés számú zsidó személy élt, azok is szétosztottan kisebb falvakban és a működési terület törvényhatósági jogú városokban. (Győrött, Esztergomban, Komáromban és Érsekújváron, valamint Léván) városokként mintegy kb. 1000–2000 fős nagyságrendben, kolóniákban a társadalmi-gazdasági környezettel szinkron módon, a mindenkori rendszerhez – lojálisan – megfelelő anyagi-társadalmi feltétel biztosítása mellett éltek. Székesfehérvárott 2064 zsidó személy élt.

Hozzájuk – rokonsági alapon – a háború következményeként mintegy kb. 1000 fős zsidó menekült csatlakozott, elsősorban a környező államoknál jóval kedvezőbb magyarországi helyzet miatt. Mindnyájan abban bíztak, hogy az üldöztetést megúszhatják. Nem számoltak az esetleges német megszállás várható következményeivel. A magyar hatóságok közül elsősorban a csendőr őrsök legénysége ismerte a zsidó lakosságot, számukat, nemüket, vagyonukat, stb. Tényleges létszámmal, névsorral azonban kizárólag a helyi közigazgatás rendelkezett. A hatalom számára ezért nélkülözhetetlen volt a csendőrség bevonására, ugyanakkor a városokban ugyanilyen okokból került sor a rendőrség bevonására. A zsidókat meghagyták abban a hitben, hogy elsősorban Németországi hadiüzemekbe kerülnek – családostul – kényszermunkára. Ezért kezdetben kényszerítő eszköz alkalmazása nélkül, a zsidók ellenkezése hiányában került sor összegyűjtésükre, később azonban mindkét fél számára egyre nyilvánvalóbb vált, hogy a cél a megsemmisítés.⁸

A Magyar Királyi Csendőrség karhatalmi jellegű igénybevételeinek alapját alkották:

- Kormányzói hadparancsok, a kormány, a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter rendeletei.
- A kormányzóra tett csendőr eskü.

- A háború kezdetére a Magyar Királyi Csendőrség alapfeladatai közé besorolták a karhatalmi tevékenységet és létrehozták a terület karhatalmi szervezeteit, amellyel a csendőrség struktúrája megváltozott; így a galántai székhelyű csendőr zászlóalj, a rületparancsnokságokon pedig az önálló karhatalmi századokat, amelyekből a későbbiekben zászlóaljakat alakítottak. Magyarország német megszállását követően a más kategóriába tartozó tanalakulatok közül: a nagyváradi, a munkácsi őrsparancsnokképző, járőrvezető tanfolyamok hallgatói állományából – azonos szervezetben – csendőr zászlóaljakat alakítottak ki, amelyek a későbbiekben kezdetben karhatalmi, később harcoló katonai alakulatként működtek a háború végéig, illetve a megsemmisülésükig. A II. csendőr kerületnél a kerület három tanszázadát – amelyek Győrben, Tatán és Szabadszállásán diszlokáltak – 1943 végén összevon-

ták. Ezt követően karhatalmi kiképzést kaptak. Együttes elhelyezésüket Székesfehérvárott laktanyaépítéssel tervezték biztosítani, amelynek építését meg is kezdték.⁹

- A csendőr karhatalmi alakulatok igénybevételét a Magyar Királyi Belügyminisztérium Csendőrségi Osztályának javaslatára a csendőrség főfelügyelője, sürgős esetben a kerületparancsnok engedélyezte. Az alegységeket a feladatra alkalmas fiatal csendőr tisztekből, sorozott állományból, a hivatásos és a póttartalékos állományból nyerték. A feladat első ütemét azonban az őrsök állománya hajtotta végre.¹⁰

- A Magyar Királyi Csendőrség karhatalmi alakulatait felsőbb parancsra, más kerület működési területén is bevethették, átcsoportosították, eseti alkalomra névvel és különítményként is alkalmazták. Bevetési helyükön a fogadó kerület végezte az anyagi- technikai biztosítást. Több korszakos dokumentumban például: nagyrédei, ugnvári, nagyváradi stb. különítményként szerepeltetik.

A csendőrség létszáma a háború kezdetére elérte a 13.700 főt, amely kétharmad részben a hivatásos állomány mellett már különleges sorozási követelményekkel, egyharmad részben sorozott, illetve póttartalékos állománya is volt. A háború következtében ezért kismértékben felhígult a csendőrség állománya. Ezen felül a tábori csendőrséghez is kellett elégséges létszámot biztosítani.

A karhatalmi csendőr alakulatok létrehozása jelentős mértékben megnövelte a kerületparancsnok mozgásterét, mivel a karhatalmi feladatok megvalósítására nem kellett az őrsök állományából erőket elvonni.

A csendőrség korábbi történetéből is következett, hogy a német megszállók követelték a karhatalmi igénybevételét és ennek minden áron érvényt is szereztek. Ebben a helyzetben is ugyanazt tették, mind korábban Franciaországban, Belgiumban, vagy Olaszországban. Gideon HAUSNER: „Ítélet Jeruzsálemben” című könyve 9. Fejezetében. EICHMANN a következőket mondta a csendőrség igénybevételéről: „A magyar fegyveres erők közül csak a Magyar Királyi Csendőrség jöhetett szóba a zsidódeportálás végrehajtásakor. Ennek okai: a hely- és személyismeret, a szervezettség és a fegyelem, a kapott parancsok gondolkodás nélküli végrehajtása és azok megkövetelése, stb.”¹¹ Legújabb dokumentumok ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy a Magyar Királyi Rendőrség is végrehajtott deportálási teendőket. A rendőrség Vidéki Főkapitánysága székesfehérvári kapitányságának kikülönített alegysége például megvalósította a zsidó vonatok vasúti biztosítását, a berakodást, a szállítást Kecskemétre és az átadást is. Erre vonatkozóan különösen tanulságos a 200/biz.1944. számon iktatott távirat, (FERENCZY csö. alez. utasítása), amely a Rendőrségnek 1944. június 25-ig feladatául határozta meg ezt.¹² A feladatot végrehajtották, mert az irat hátoldalán a Polgármester szignálta azt 1944. június 26-án: „a sárga csillag viselésére kötelezett zsidók elszállítása megtörtént, az ügydarab további intézkedést nem igényel, Irattárba!..

HORTHY Miklós kormányzó emlékiratában azt írja, hogy 1944 tavaszán a személye a német megszállást követően háttérbe szorult, az eseményekre nem volt hatással, tájékozatlan volt. A nyár elejére a nemzetközi tiltakozás hatására kezd aktivizálódni, addigra azonban a kormány már elvégezte a vidéki zsidóság deportálását. A megszállók és kiszolgálóik kihasználták ezt a sajátos helyzetet Magyarországon.¹³

Mások például L. NAGY Zsuzsa történész legújabb kutatásai szerint, amelyekben amerikai diplomaták véleményét írja le a kormányzóról azt állítja, hogy: „HORTHY 1944 tavaszán és nyarán a német megszállást követően formális alkotmányos hatalma ellenére gyakorlatilag tehetetlen volt. Nem szabad elfelejtenünk a német megszállás tényéről, hiszen az történt az országban, amit a németek akartak.”¹⁴ Ezeket a véleményeket úgy lehetne összegezni, hogy a kormányzót lényegében elszigetelték és alkotmányos hatalmát formálisan fenntartva, egy új kormányzati hatalmi központot hoztak létre a JAROSS Andor vezette Belügyminisztériumban, amely rendeletekkel irányította a közigazgatást a zsidódeportálásokat, amely a német követeléseket mindig túlteljesítette.¹⁵

A vidéki deportálások végrehajtása után ugyanakkor BAKY László államtitkár a Budapesti Rendőrséget alkalmatlannak ítélte a budapesti zsidóság kitelepítésének a végrehajtásához, ezért a fővárosba csoportosította az ungvári, a galántai, a nagyváradi csendőrzászlóaljakat, és a már korábban hivatkozott csendőrkülönítményeket. HORTHY azonban a „csendőrpuccsot”¹⁶ a honvédség erőivel közbeavatkozva, megakadályozta, hogy a csendőrség erőit ilyen célra igénybe vehessék. Felhatalmazására KOSZORÚS Ferenc vezérkari ezredes – maga mögött tudva az esztergomi páncélos dandárt – ultimátuma alapján 1944. július 7-én a csendőr zászlóaljak a fővárost elhagyták.¹⁷

A német illetékesek, mint HIMMLER, VEESENMAYER és EICHMANN a Magyarországi zsidók deportálását a alapvetően a csendőrséggel tervezték végrehajtani, hiszen az utóbbi által már 1943 végén elkészített előzetes terv is ezzel számolt. Vitázni csak azon lehetett, hogy mindezt mi módon és hogyan hajtják végre? HIMMLER állította, hogy: „A Magyar Királyi Csendőrség először – kényelmi okokból – Budapesten kezdte volna, majd vidéken.” EICHMANN azt mondta, hogy: „Én olyan utasítást kap-

tam, hogy keletről-nyugatra, majd végezetül Budapest.”¹⁸ KIRÁLY Gyula csendőr ezredes 1944 nyarán a BM. XX. csendőrségi osztályának vezetője több társával együtt keményen tiltakozott a csendőrség ilyen célokra történő igénybevétele ellen a németeknél. Ugyanezt tette még JAROSS Andor belügyminiszter is, akit később – ezen tények ismerete ellenére is – a népbíróság kivégeztetett. A csendőrség a zsidó gettók életébe nem avatkozott be, „csak” külső járőrszolgálattal biztosították a táborokat.

Német parancsra a magyar hatóságok – közöttük Magyar Királyi Csendőrség is – 1944. május 3-a és július 5-e között végrehajtották a magyarországi vidéki zsidóság, 410 233 fő deportálását, összesen mintegy 139 vasúti szerelvényel.

A magyarországi zsidók deportálást – az Eindlösungot – közvetlenül a háttérből irányította az EICHMANN féle Sondereinsatz-kommandó, kivéve a zsidóvagon összegyűjtését, amelyet közvetlenül irányított. Szerinte a zsidódeportálás végrehajtása Magyarországon „csak szervezés kérdése” volt.¹⁹ A végrehajtást úgy szervezték meg, hogy minden felelősség a csendőrségre háruljon az általam hivatkozott alkotások a Magyar Királyi Csendőrség felelősségét taglalják, holott abban más állami- és közintézmények, fegyveres szervezetek is tevékenyen részt vettek. Ebben az időben viszonylag kevés német katonai alakulat tartózkodott hazánkban, őket is csak 1944 nyarán tudják megerősíteni. A fejér megyei zsidóság deportálásakor például csak a Kecskemétről – Kassán át – Auswitzba tartó halálvonatoknak a birodalom vasúti határáig való kísérése volt a csendőrség feladata. A szerelvények parancsnokai azonban „SS” tisztek voltak.

A deportálást lényegében a csendőrség és a rendőrség közösen hajtotta végre. Mégis a tárggyal kapcsolatos írárok szinte kizárólagosan csak a csendőrség felelősségéről és a kivitelezés során a durvaságáról beszélnek, amely alapvetően bizonyítottnak tekinthető. Ebben is érvényesült azonban a már korábban bevált német taktika. A Magyar Királyi Csendőrség durvaságát – a gettósítás, a tömörítés és a deportálási akció során – maguk a németek hirdettek Európában. A propaganda alapja az a kétrészes film volt, amelyet Eberhard TAUBERG, GÖBBELS minisztériumának filmszakértője készített és amelyet több országban is bemutattak. Tárnya: a Magyar Királyi Csendőrség brutalitása, tevékenysége a zsidódeportálásban Nagyváradon, ellentétbe állítva a németek „humanitárius” magatartásával.²⁰

A deportálások kezdete egybeesett az új megyei főispánok beiktatásával, amelyet május 12-én tartottak Székesfehérvárott, ahol részt vettek BAKY, LÁSZLÓ, JURCSEK Béla, HÓMAN Bálint és HUBAY Kálmán, valamint mások is.

A tárggyal kapcsolatos írárok kizárólagosan a csendőrség felelősségéről beszélnek, a vonatkozó belügyminiszteri rendelet értelmében azonban más szervezeteknek is aktívan részt kellett venni a kivitelezésben. A zsidó deportálásban a csendőrségen kívül így tevékenyen részt vettek, még:

- A Belügyminisztérium központi apparátusa, elsősorban a jogszabályalkotó és ellenőrző tevékenységével;
- A Magyar Királyi Államrendőrség teljes személy állománya sokirányú tevékenységével;
- A Magyar Királyi Honvédség Vezérkari Főnökség irányító tevékenységével, különösen a katonai vasúti szállítási parancsnokságok;
- A Magyar Királyi Állam Vasutak teljes személyi állománya a vasúti szállítás kivitelezésével;
- A teljes választott és kinevezett vidéki közigazgatási apparátus, amely végrehajtotta az összeírást, a lakhely-azonosítást, leltározást és biztosította a deportáltak ellátását;
- A zsidótanácsok, amelyek együttműködtek a hatóságokkal;
- A írott sajtó, amely hovatartozástól függetlenül biztosította a lakosság ráhangolását a zsidó-ellenesre;
- A Magyar Királyi Posta a tárggyal kapcsolatos géptávíró hírközlés biztosításában;
- A felderített zsidóvagonok szállításában, mozgatásában résztvevő cégek, fuvarosok, stb.

A német megszállást követően az országban az élet a felfokozott zsidóellenesség körülményei között zajlott. Ennek állandó gerjesztése a németek taktikájának szerves részét alkotta, míg a végrehajtásában a magyar hatóságok pedig úgy mond „élenjártak.” Így volt ez Fejér vármegyében is, ahol a megyei főispán vitéz dr. TOLDY Árpád nyá. cső. ezds közvetlenül irányította a közigazgatást és hatással volt a csendőrkerület ilyen irányú tevékenységére is, amelynek élére a nyugállományból visszahívott vitéz ZIRCZHY József cső.ezds került. A vármegye mintegy 1000 km-re volt a hadművelési területtől, ezért a deportálást a már „megszokott” háborús életfeltételek és viszonyok között hajtották végre. A háború „szele” itt még alig volt érzékelhető.

Fejér vármegye 2 500 fő teljes zsidó lakosságát igen rövid idő alatt telepítették ki, amelyet 11 nap alatt hajtottak végre.

A végrehajtásra vonatkozó parancsokat személyesen vitéz FERENCZY László cső. ezds. adta ki, amelyet a Magyar Királyi Posta rejtett távírószolgálat továbbított valamennyi kijelölt résztvevőnek és

szervnek.²¹ A dokumentumok azt is bizonyítják, hogy a zsidó vagyontárgyak nyomozásakor az érintettekkel szemben a legkegyetlenebb kínzásokkal (gumibot, villanyáram, talp- és tenyér brutális korbácsolásával, a tűszúrás a köröm alá, stb.) módszerekkel hajtották végre a csendőrség nyomozócsoportjai.²²

Feltűnő, hogy a BM 27.057/res XX. 1944. április 5-i rendelet értelmében – a háborús körülményekre hivatkozva – a csendőrségi fegyverhasználat lényeges bővítésére került sor, amely azt jelentette, hogy: aki bármely szempontból gyanússá válik és menekül, vagy aki az igazoltatás elől menekül, azzal szemben a csendőr járőr felszólítás nélkül fegyvert használhatott. A rendeletet a közigazgatási hatóságok Fejér vármegyében újságokban hozták a lakosság tudomására. Mindez egyértelműen a fegyverhasználati jog kiterjesztését jelentette, amelyet a háborús szükségállapottal indokoltak.²³

A III-as észak-magyarországi kitelepítési zónát Fejér, Esztergom, Győr-Moson vármegyék és az úgynevezett közigazgatásilag kapcsolt országrész, mint a lévai, a komáromi, az érsekújvári, a galántai járások jelentették.²⁴

Figyelmet érdemelnek azok a helyi, azaz a székesfehérvári városi hatóságok, például az ún. kisgyűlési, vagy a polgármesteri rendeletek is, amelyek a zsidó lakosság életterét rövid idő alatt egyre jobban szűkítették.²⁵ **(I., II. sz. mellékletek)**

A zsidó deportálás végrehajtására országosan műveleti tervet készítettek, amely a „zóna” nevet viselte és azonos volt a csendőr kerület, illetve a honvéd hadtest működési területével. További tagolását jelentette, hogy a zónákat – a Magyar Királyi Csendőrség szervezeti felépítéséhez igazodva – szárnyakra, azokat pedig szakaszokra osztották, amelyek hozzávetőlegesen általában egy-egy vármegye illetve járás területét alkották. A székesfehérvári csendőrkerület a III-as műveleti zónát jelentette. Ezen belül a törvényhatósági jogú városoknál zsidógettót állítottak fel, így Győrben, Komáromban, Dunaszerdahelyen és Székesfehérváron. A zsidógettókat a városi rendőrkapitány, adott feladatnál pedig a szárnyparancsnok ellenőrzése alá utaltak. Elvileg tehát a III/I terület Fejér vármegyét jelentette, amelyet újabb 3 részre A–B–C tagoltak, amelyet területi és a végrehajtandó feladatok vonatkozásában időrendi sorrendben felosztottak. A konkrét feladatok végrehajtását A–C szintig a németek közvetlenül a helyszínen is ellenőrizték. Ezek alapján a I/A körzet a Váli és Adonyi járás területén élő, akiket a Komáromi Erődben gyűjtöttek össze, a I/B körzet, amely a székesfehérvári és az Adonyi járás egy részén élő zsidókat, valamint az I/C körzet, amely a sárbogárdi járás területén élők csoportosítását jelentette. Mindhárom irányból és a városok zsidóságát is kezdetben az ún. székesfehérvári „vizivárosi” háromszögben elkülönített területén összegyűjtöttek. Majd valamennyiüket átcsoportosították a vasúthoz közeli területen fekvő ún. „Eppinger” (Andor) gyáros által elhagyott téglagyárba, amely a MÁV Járműjavító, a teherpályaudvar mögötti elhagyott helyen működött május 17-e és június 3-a között.

1944. május 17-én 8 fejér megyei nagyközséget jelöltek ki a környék települései zsidó lakosságának összegyűjtésére: Kápolnásnyék, Seregélye, Mór, Érd, Ercsi, Dunapentelle, Sárbogárd és Bicske.

Eközben Székesfehérvárott kialakították a zsidó gettót, ahol a városi zsidóságot összevonták. A székesfehérvári III/I-es zóna (Fejér vármegye) teljes zsidóságát az Eppinger malomnál kialakított berakó helyen vonták össze, ahonnan június 10–11-én a mellékelt dokumentum alapján 4 csoportban, közvetlen vasúti szállítással, rendőri szervezésben jutottak a kecskeméti vasútállomásra, a szállítmányokat rövid pihenő után Kassára indították. Ugyanakkor a III/II-es a III/III zóna Győr, Esztergom vármegye és közigazgatásilag kapcsolt terület gettósított zsidóságot közvetlen szállítással jutatták el a Kassai vasútállomásra.

- Komáromból, I. transzport	június 13-án	2790 fő
- Léváról	június 15-én	2678 fő
- Érsekújvárról	június 15-én	1980 fő
- Győrből	június 16-án	2985 fő
- Komáromból, II. transzport	június 16-án	2673 fő
- Dunaszerdahelyről	június 16-án	2969 fő
- Székesfehérvárról, Kecskeméten keresztül	június 27-én	2642 fő
- Székesfehérvárról, Kecskeméten keresztül	június 29-én	2790 fő

A szállítmányokat a csendőr kíséret átadta Kassán a németeknek, ahonnan „SS” őrség felügyelete alatt érkeztek meg Auswitzba. Ezek szerint a Székesfehérvári Csendőrkerület működési területéről 8 nagyobb szerelvényel összesen 21 500 fő zsidó embert deportáltak Kassán át Auswitzba. A kassai „transzportzsidók” jegyzéke szerint Kassán át 137 halálvonattal 401 439 embert szállítottak ki összesen Magyarországról 1944. május 14-e és július 20-a között.²⁶

1944 júniusában a II. csendőr kerület működési területén megkezdődött a cigányok összegyűjtése is. Őket egy komplett vasúti szerelvényel szállították nyugatra, mégpedig Komáromon át Hegyesh-

lomba. Éjszaka az ácsi erdőnél a vonat megállt, az ún. „G” kocsiból a cigányok az erdőbe elmenekültek.

A Soproni Állami Levéltár dokumentuma szerint a siófoki értekezleten, amelyet a közigazgatási szervezetek számára tartottak a dunántúli zsidóság elszállítása tárgyában 1944. június 22-én meghatározták a helyi hatóságoknak, hogy személyenként $1/2$ kg kenyeret, vonatonként 200 kg lisztet, 1000 kg burgonyát, kocsinként 2 lakatot és 30 cm hosszú láncot tartoztak adni. Minden marhavagonba 50–55 személyt kellett berakni és 50 kg szárított hüvelyest, két vizes és egy ürülékes vödört kellett elhelyezni. A valóságban vagonokként 80–85 fő volt. A vonatok felírta: „Deutsche-Arbeiter-Übersiedelung” (német-munkás-költöztetés) volt.

Minden zsidó magával vihetett egy munkaruhát, egy pár cipőt, egy felső kabátot és 50 kg súlyú kézipoggyászt. Egy szerelvénnyel maximum 3000 főt volt szabad szállítani.²⁷

A székesfehérvári csendőr zászlóalj létszáma 1944 május végén 2 főtsz, 12 tiszt, 24 tiszthelyettes és 286 csendőr, mindösszesen 309 fő volt.²⁸ Ez a kikülönített szervezet állt csendőr kerület parancsnokának rendelkezésre a gettósítás végrehajtására. A zászlóalj századait diszlokációjukat felcserélve alkalmazták a műveleti terv idő és terület sorrendjében. Ezért a csendőr századokat az alkalmazási hely közelében 1–2 hét időtartamra a polgári lakosságnál szállásolták el. Így Székesfehérváron a József utcában, házanként 2–4 főt. E mellett biztosították a nyomozati feladat végrehajtásához VERSÉNYI Károly cső. alez. 70 fős csendőrnyomozó részleget, 6 híradós csendőrt, a Székesfehérvárról 9, Komáromból 9, János-házáról 7, Győrből 7 közlekedési csendőrt, Székesfehérvárról pedig 16 vasúti csendőrt. A törvényhatósági jogú városokban a teljes rendőri létszám e sajátos feladatra bevonásra került. A feladat első ütemében bevonták az őrsök közbiztonsági feladatot ellátó állományát is.

A II. világháború után Székesfehérvár II. számú Igazoló Bizottsága,²⁹ – amely fegyveres erői és közalkalmazottai újraalkalmazása érdekében 1945 júniusától szeptemberéig működött – vizsgálta a székesfehérvári rendőrkapitányság tevékenysége mellett 85 rendőrségi dolgozó tevékenységét is, mégpedig 14 detektív, 6 őrszemes rendőr és 11 fő rendőrségi kisegítő munkakörű személy tetteit. Az Igazoló Bizottság döntése az volt, hogy 81 főt igazoltnak tekintettek, 4 főt pedig nyugdíjaztak. Közülük 2 fő olyan is volt, aki korábban a csendőrségnél szolgált és 1945. március 22-e után lett rendőr. Mindkettőt igazolták.

A zsidók deportálására vezényelt csendőri és rendőri erők csak a feladatuk végrehajtásának idejére álltak rendelkezésre. Mindezek miatt utólagosan nem lehet meghatározni, hogy adott körzetben és mely településen melyik csendőr, a városok vonatkozásában pedig melyik rendőr alegység tevékenykedett. Egy falu zsidó lakosságát minden falubeli, így a közhatalmi szervek tagjai és a csendőrök személy szerint is ismertek. A falvak zsidó lakosságát az őrsparancsnok közvetlen utasítására az őrs csendőrei – a falvak lakossága „csöndes megfigyelése” mellett – a kapott parancs szerint a legrövidebb időn belül (3–5 nap alatt) deportálták.

A zsidó vagyontokat a székesfehérvári zsinagógákban gyűjtötték össze. Kezdetben ezt a feladatot a rendőrség látta el. Június 5-től ezt a feladatot a csendőrség vette át. A Kégl György utcai ügynevezett Eppinger-féle házban kihallgató házat működtettek. A kihallgatásokat VERSÉNYI Károly cső. alezds. parancsnoksága alatt UCCÁS Károly cső. szds. végezte. A kihallgatások célja az elrejtett zsidó vagyontok begyűjtése volt. A hatóságok minden zsidóellenes rendszabályt Fejér, Győr, Esztergom vármegye és a Csallóköz és az Ipolytörzs városokban és településeiben falragaszokon is közzétették.

Jegyzetek:

¹ VARGA

² MAJOR

³ SZAKÁLY

⁴ PARÁDI

⁵ SZUT-1927

⁶ 9301/1942. HM. r.

⁷ 1939/II. tc.

⁸ 3/8338/1944. VML

⁹ 21 048/1943. ; 22 685/1943. ; 16581/1943. VML

¹⁰ PINCZÉS

¹¹ HAUSNER

¹² 1420/1944. VML állami távirat vitéz FERENCZY cső. alezreddestől.

¹³ HORTHY ; BEN-TOV

¹⁴ L. NAGY

¹⁵ VARGYAI: 325. p.

¹⁶ Nincs bizonyíték csendőrpuccsra, az ellenkezője a valószínűbb (a szerk.) RAVASZ

¹⁷ GOSZTONYI

¹⁸ REKTOR 72. sz. melléklet „Tiltakozás a csendőrség felhasználása ellen” 478–479. p.

¹⁹ Eichmann, milliók gyilkosa. 153. p.

²⁰ BRAHAM 126–127. p.

²¹ 200/1944. SZVL

²² Az igazoló bizottságok 1946. évi fejér megyei iratai. SZVL

²³ Székesfehérvár polgármesterének közleménye a csendőrség fegyverhasználati jogának kiterjesztéséről. SZVL

²⁴ BRAHAM op. cit.

²⁵ 172 068/1944. BM. r. ; 503 673/1944. BM. r. ; 9 447/1944. SZVL dr. NEUHAUSER Imre kérelme négy zsidó személy lakásának mentesítése tárgyában. ; 5023/1944. Székesfehérvári Rendőrkapitányság megkeresése SILLER Sándorné férjének eltűnése tárgyában SZVL ; 259/1944. csendőrségi irat zsidók összeköltötéséről. SZVL ; 189/1944. Polgármesteri határozat zsidó vagyontárgyak raktározásának céljából helység igénybe vételére. SZVL ; 3840/1944. ME. r. ; 19 806/1944. ME. r. ; 7398/1944. Székesfehérvári polgármester határozata a zsidók fejadagjáról. SZVL ; 8 874/1944. Székesfehérvári polgármester határozata a zsidó lakosság kitiltása a város hivatalos helységeiből. ; 189/1944. és 225/1944. Székesfehérvári polgármester határozata a zsidó vagyon tárolására kijelölt objektumokról. SZVL

²⁶ LOVAS 264–266. p.

²⁷ Loc. cit. 263. p.

²⁸ BEÓTHY

²⁹ A II. Számú igazoló bizottság jegyzőkönyvei. FML

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK és KISMONOGRÁFIÁK

- BEN-TOV — BEN-TOV Arieh: *Holokauszt. A nemzetközi vöröskereszt és a magyar zsidóság a második világháború alatt*. Budapest, 1992, Duna Könyvkiadó.
- BRAHAM — BRAHAM Randolph L.: *A magyar holokauszt*. Budapest, 1990², Gondolat Kiadó.
- Eichmann, milliók gyilkosa. — *Eichmann, milliók gyilkosa*. Budapest, 1972, Merényi Könyvkiadó.
- GOSZTONYI — GOSZTONYI Péter: *A Magyar Honvédség a második világháborúban*. Budapest, 1992, Európa Könyvkiadó.
- HAUSNER — HAUSNER Gideon: *Értéket Jeruzsálemben*. Budapest, 1984, Európa Könyvkiadó.
- HORTHY — HORTHY Miklós: *Emlékirataim*. Canada, Toronto, 1974², Stephen Vörösváry Weller Publishing Co. LTD.
- LOVAS — LOVAS Gyula: *A magyar vasútak a második világháború éveiben*. Budapest, 1996, MÁV RT. /Vasúthistoria Könyvek./
- MAJOR — MAJOR Jenő: *Emléktöredékek 1944. március – 1945. július*. Budapest, 2000, Petit Reál.
- REKTOR — REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. USA, OHIO, Cleveland, 1980, Árpád Kiadó.
- VARGA — VARGA József: *Bűnös nemzet vagy kényszerű csatlós*. Veszprém, 1991, Veszprémi Nyomda Kft.
- VARGYAI — VARGYAI Gyula: *Magyarország a második világháborúban*. Budapest, 2001, Korona Kiadó.

TANULMÁNYOK

- L. NAGY — L. NAGY Zsuzsa: Amerikai diplomaták Horthy Miklósról 1920–1944. *Történelmi Szemle*, XXXIII. évf. (1990) 3–4. sz.
- PARÁDI — PARÁDI József: A csendőrség magyarországi története. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVI. évf. (2009) 19. sz. 63–87. p. A tanulmány korábbi változata 2005. október 6-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Másfél évtized nemzeti rendvédelem-történetünk kutatásának szolgálatában*” című XIX. Konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- RAVASZ — RAVASZ István: Csendőrpuccs vagy zászlószentelés? A budapesti deportálások leállítására. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII. évf. (1997) 8. sz. 84–87. p. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig*” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SZAKÁLY — SZAKÁLY Sándor: A magyar katonai elit a második világháború időszakában. In Á. VARGA László (szerk.): *Rendi társadalom-polgári társadalom*. I. köt. Salgótarján, 1987, Nógrád Megyei Levéltár 463–472. p.

CIKKEK

- BEÓTHY — BEÓTHY Kálmán (szerk.): *A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve 1943*. LI. évf. 1944, Budapest, Csendőrségi Lapok.
- PINCZÉS — PINCZÉS Zoltán: A Magyar Királyi Csendőrségről. *Magyar katonai szemle*, XIV. évf. (1944) 2. sz. 22–26. p.

IRAT-, DOKUMENTUM- és LEVÉLTÁRAK

- VML. — Veszprém Megyei Levéltár. Második világháború iratai.
- SZVL. — Székesfehérvári Városi Levéltár Második Világháborús Iratanyaga.

SZABÁLYZATOK

SZUT-1927 — *Szervezeti és Szolgálati utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.* Budapest, 1927, s. n.

JOGSZABÁLYOK

1939/II. tc. — 1939/II. tc. a honvédelemről.
 9301/1942. HM. r. — 9301/1942. HM. r. szabályzat a karhatalmi szolgálat ellátására a Magyar Királyi Honvédség számára.
 3840/1944. ME. r. — 3840/1944. ME. r. a zsidóság folyószámláin lévő összegek állam történő zárolása tárgyában.
 19 806/1944. ME. r. — 19 806/1944. ME. r. a zsidóság folyószámláin állam által zárolt összegek kincstári tulajdonba vétele tárgyában.
 172 068/1944. BM. r. — 172 068/1944. BM. r. a sárga csillag viselése tárgyában.
 503 673/1944. BM. r. — 503 673/1944. BM. r. zsidó lakások csendőrség számára történő igénybe vételének tárgyában.

Mellékletek jegyzéke*I. sz. melléklet*

A zsidó lakosság deportálásához kapcsolódó események és rendelkezések kronológiája (1944). 30

II. sz. melléklet

A székesfehérvári csendőr kerület működési területén élő zsidó lakosság deportálásának idején a kulcsfontosságú beosztásokat betöltők. 31

*I. sz. melléklet****A zsidó lakosság deportálásához kapcsolódó események és rendelkezések kronológiája (1944)***

- március 21. A zsidó lakosság mozgásának korlátozása. (1200/1944. ME. r., 1210/1944. ME. r., 1220/1944. ME. r.)
- április 6. A zsidók utazásának korlátozásáról (1240/1944. ME. r.)
- április 12. ENDRE László BM államtitkár kijelenti, hogy a zsidókérdés megoldása a feladata.
- április 17. A zsidók vagyonát zár alá vették.
- április 5. A csendőrség fegyverhasználatának bővítése (27 075/1944. BM. r.)
- április 24. A zsidó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vétele. (50 500/1944. BM. r.)
- április 24. A zsidók élelmiszer adagjának csökkentése.
- április 24. A zsidó nem lehet értelmiségi alkalmazott. (1540/1944. ME. r.)
- április 27. Dr. TOLDY Árpád csendőr ezredes Székesfehérvár és Fejér vármegye főispánja.
- április 27. Zsidó lakások és kényszerlakhelyekkel kapcsolatos rendelet. A hatóság átköltöztethette hatóságilag más településre. (1640/1944. ME. r.)
- április 29. Rendelet a zsidók utazási illetékéről, már tájékoztatják a lakosságot a volt zsidó üzletek új gazdájáról. Működéséről. Az irodalom zsidótalanítására intézkedtek. A zsidók cukorfejadagját meghatározzák havi 30 dkg-ban.
- április 28-án a Csendőrség Székesfehérvárról Fehérvárcsúrgóra szállítja a talált zsidóvagyon.
- május 2. Dr. TOLDY Árpád bemutatkozó látogatása Székesfehérvárott.
- május 10. A csendőrség újabb elrejtett nagy értékű zsidóvagyon fedezett fel.
- május 11–12. Dr. TOLDY beiktatása mindkét napi újságban. Idézet a beszédéből: „a zsidó áfium pusztításai a zsidóság teljes elkülönítése és távoltartása magyaroktól.” „a zsidóság teljes és végérvényes elszakítása, megszabadítjuk népünket legösibb ellenségétől”. Ekkor mondja itt BAKY: „alaposan és véglegesen megoldjuk a zsidókérdést”.
- május 17. Polgármesteri rendelet a zsidóknak a nyilvános fürdőhelyek használatánál és a és a piaci vásárlásoknak az való eltiltásáról.
- május 17-én az I. világháborúban kitüntetett zsidók és családjuk mentesítése.
- május 17. Kizárólag csak 8 Fejér megyei községben lakhatnak zsidók. Összesen: 2100 fő. Kápolnásnyék, Seregélyes, Mór, Érd, Ercsi, Dunapentelle, Sárbogárd, Bicske.
- május 19. Bejelentették, hogy befejezték a zsidók összevonását Székesfehérvárott 1978 fő.
- május 19. a zsidókat eltiltották a szórakozóhelyek látogatásától. (108 500/1944. BM. r.)
- május 19. Székesfehérvárott kijelölték a zsidógettó területét: Kígyó köz–Ősz utca, Horthy Miklós tér.
- május 31. Befejezték a zsidók átköltöztetését a kijelölt gettóba.
- június 3. Elkülönítették a zsidókat, összesen mintegy 2148 főt. Zsidóvagyon rejtegetésének nyomozásával a Székesfehérvári Rendőrség Nyomozó alosztálya foglalkozott tovább.
- június 14-én az un. Szabó téglagyárban kialakított bevagonírozási körletből 2743 fő Székesfehérvári zsidót, 47 marhavagonba zsúfolva deportálták Auswitzba.
- június 26. Katonásítják és egyesítik a csendőrséggel a rendőrséget.
- július 8. Megkezdődött az újságban a cigányok üldözése. Dr. THAISZ Elek írása: Cigányjellemvonások, bűnözési munkamódszereik.
- július 18. Kiutalták az igénylőknek a zsidók üzlethelyiségeit. Kép: csendőr vigyázza a belső rendre. „Nem durva a magyar csendőr”.

Forrás: GERGELY Anna: *A székesfehérvári és a fejér megyei zsidóság tragédiája 1938-1944.*

**A székesfehérvári csendőr kerület működési területén élő zsidó lakosság
deportálásának idején a kulcsfontosságú beosztásokat betöltők**

1.	vitéz FERENCZY László cső.alezds.	a belügyi tárca államtitkárának közvetlenül alárendelt „Zsidódeportálásért felelős törzs” tejhatalmú vezetője, 1943-ban a Magyar Királyi Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokság Törzs államrendészeti csoport vezetője
2.	vitéz dr. TOLDY Árpád szkv.cső.ezds.	1944 május 11- szeptember 13 között Fejér vármegyei főispán, korábban a BM XX. Csendőrségi Osztályának a vezetője.
3.	vitéz ZIRCHY József cső.ezds.	a székesfehérvári csendőrkerület parancsnoka, egyben a kerület egységes karhatalmi parancsnoka.
4.	vitéz HANTHY Károly cső.alezds.	székesfehérvári osztályparancsnok
5.	VERSÉNYI Károly cső.alezds.	a székesfehérvári csendőrkerület Nyomozó Alosztályának a parancsnoka
6.	UCCÁS Károly cső.szds.	a Nyomozó Alosztály Külső Csoport parancsnoka
7.	KEREKES Lajos	Székesfehérvár város polgármestere
8.	Dr. NEUHAUSER Emil ügyvéd	a Zsidótanács elnöke Székesfehérvárott
9.	BALOGH János	a székesfehérvári zsidógettó ellátását szervezte, összekötő a városi tanács és a zsidótanács között
10.	Dr. kaáli NAGY Marcell	rendőr-főkapitány helyettes. A székesfehérvári rendőrkapitányság vezetője
11.	PALÁGYI György	rendőr-főtanácsos, rendőr-főkapitány helyettes
12.	DEMSZKY Béla	rendőr-felügyelő, őrszemparancsnok
13.	TAVASSY Lajos	csendőr alezredes, a győri osztályparancsnok
14.	HAJDÚ Endre	csendőr alezredes, a komáromi csendőr osztályparancsnok
15.	Dr. SHVOY Lajos megyéspüspök,	a nyugállományú SHVOY Kálmán altbgy. testvére, a nyilasok később internáltak.

Forrás: SHVOY Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945. Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó.